

**ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ ԵՎ Ա
(ԱԻ)
ՃԱՊՈՐՆԱ-ԻՐԱՆԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՆԱՎԹԱՅԻՆ
ԵՐԿՐՈՐԴ ԾԳՆԱԺԱՍԻ ԸՆԹԱՑՔՈՒՄ**

1973/74թթ. նավթային ճգնաժամը ստիպեց ճապոնիային վերանայել իր դիրքորոշումը Մերձավոր Արևելքի (ՄԱ) երկրների նկատմամբ և քայլեր ձեռնարկել դրանց հետագա խորացման համար: Այդ ուղղությամբ ճապոնիայի վարած ճկուն և կշռադատված քաղաքականության շնորհիվ նրան հաջողվեց ճգնաժամի ընթացքում հարթեցնել իր հարաբերությունները նավթարդյունաբերող արաբական երկրների հետ և պահպանել իր բարիդրացիական հարաբերություններն ԱՄՆ-ի հետ¹:

Սակայն 1979թ. Իրանի իսլամական հեղափոխությունից հետո տարածաշրջանում իրավիճակը կտրուկ փոխվեց: Դա պայմանավորված էր առաջին հերթին իրանա-ամերիկյան հարաբերությունների վատթարացմամբ, որն առաջին հերթին ազդեց Իրանի նավթային քաղաքականության վրա: Իրանի նավթից մեծ կախում ունեին ԱՄՆ-ի դաշնակից պետությունները, այդ թվում՝ ճապոնիան: Էներգետիկ խնդիրների կարգավորման և տարածաշրջանում ստեղծված լարվածության թուլացման նպատակով էլ 1979թ. հուլիսին հրավիրվեց Տոկիոյի գագաթնաժողովը²: Սկզբնական շրջանում ճապոնիայի քաղաքականությունը՝ ի դեմս վարչապետ Մասայուսի Օհիրայի, ավելի հակված էր Միացյալ Նահանգների նկատմամբ դաշնակցական պարտքի կատարման ուղղությանը, որը վառ արտահայտվեց վերոնշյալ գագաթնաժողովի ժամանակ՝ Եզիպտոսին ֆինանսական աջակցություն ցուցաբերելու պատրաստակամության վերաբերյալ հայտարարությամբ: Դրանով իսկ ճապոնիան իր դեմ տրամադրեց մի շարք արաբական պետությունների, ինչպես նաև Իրանին, որոնք չէին ընդունում Անվար Սադաթի վարչակազմը³: Հետագայում ճապոնիան սատարեց նաև ՄԱ-ում ԱՄՆ-ի

կողմից զինված ուժեր տեղակայելու նախաձեռնությունը⁴։ սակայն դեմ արտահայտվեց Սպիտակ տան կողմից նավթարդյունահանող երկրների նկատմամբ պատժամիջոցների կիրառմանը։ Խնդիրն այն էր, որ Իրանը և Իրաքը Նավթ Արդյունահանող երկրների Կազմակերպության (ՆԱԿԿ՝ 1979թ. հունիսի 26-27-ի գազաքննաժողովի ժամանակ հայտարարել էին նավթի գների բարձրացման (1 բարելի դիմաց 23.5 ԱՄՆ դոլար) վերաբերյալ։ Մինչդեռ «ծագող արևի» երկիրը, սեփական բնական պաշարների բացակայության և դրանց ձեռքբերման նպատակով ֆինանսական միջոցների առջև չընկրկելու պայմաններում, շահագրգռված էր Իրանի հետ իր հարաբերությունների պահպանման և անխափան նավթառաքման հարցում⁵։

Ճապոնիայի մերձավորարևելյան քաղաքականության խիստ կախվածությունը Վաշինգտոնի դիրքորոշումից նպաստեց Իրանի և Ճապոնիայի միջև հարաբերությունների լարվածությանը, որն արտահայտվեց Ճապոնիայից Իրան ներկրվող ապրանքների քանակի եռակի նվազեցմամբ⁶։ Տարածաշրջանում իրավիճակն ավելի վատթարացավ Կարտերի դոկտրինայի ընդունման և Իրանի դեմ ԱՄՆ-ի պատժամիջոցների կիրառման հարցում իր դաշնակիցների միանալուն ուղղված Վաշինգտոնի կոչերի արդյունքում⁷։

Այսպիսով, ստեղծված լարված քաղաքական և տնտեսական իրավիճակում Ճապոնիան կանգնեց լուրջ երկընտրանքի առջև՝ կա՛մ պետք է խզեր իր հարաբերություններն Իրանի հետ՝ ելնելով Միացյալ Նահանգների հետ իր դաշնակցային հարաբերություններից, կա՛մ պետք է ուղիներ փնտրեր՝ ստեղծված իրադրությունում իր շահերի պաշտպանության նպատակով։

Ճապոնիան Իրանի դեմ պատժամիջոցներին միանալուն ուղղված ամերիկյան կողմի հորդորներն անպատասխան էր թողնում՝ հապաղելով պարզորոշ իր դիրքորոշումն արտահայտել իրանա-ամերիկյան հարաբերությունների շուրջ։ Տեկիոյի հմուտ խուսավարումը տարածաշրջանում ստեղծված իրավիճակից օգտվելու նպատակով ժամանակի շահում էր հետապնդում, որն անշուշտ իր առաջին պտուղը տվեց։ Ամերիկյան դեսպանատան աշխատակիցներին պատանդ վերցնելու պատճառով ԱՄՆ-ի կողմից Իրանի նավթի գնումից հրաժարումը⁸ նպաստեց Իրանում նավթի ավելցուկի առաջացմանը, որն էլ վերջինս վարձեց իրացնել ազատ շուկայի միջոցով։ Ճապոնիան ձեռք

բերեց վաճառքի հանված նավթի կեսը՝ ավելի քան 3 մլն տոննա նավթ՝ 1 բարելի դիմաց վճարելով 40 ԱՄՆ դոլար։ Դեռ ավելին, ձեռք բերված նավթի զգալի մասը՝ 27.7 հազար տոննա, Տոկիոն՝ ճապոնական “Շելլ” բաժնետիրական ընկերության միջնորդությամբ, որը միջազգային նավթային քարաելի մի մասն էր կազմում, վերավաճառեց արևմտաեվրոպական երկրներին⁹։ Ճապոնիայի քայլերը բնականաբար չէին կարող դրական արձագանք գտնել ԱՄՆ-ի կողմից։ Խնդրի քննարկման նպատակով 1979թ. դեկտեմբերի 15-ին Ճապոնիայում ԱՄՆ-ի դեսպան Մայքլ Մենսֆիլդը հանդիպում ունեցավ վարչապետ Մ. Օհիրայի հետ։ Իրանա-ամերիկյան հակասությունների առնչությամբ Վաշինգտոնը ճապոնական կառավարության նախագահի անունից երաշխավորվեց այսուհետ նմանատիպ գործարքներից ձեռնպահ մնալու ուղղությամբ¹⁰։ Ի հեճուկս ԱՄՆ-ին տրված երաշխիքների՝ Տոկիոն այնուամենայնիվ շարունակում էր խուսավարել Իրանի նկատմամբ ԱՄՆ-ի կողմից կիրառվող պատժամիջոցներին միանալուց։ Ճապոնական կառավարության խուսավարման քաղաքականության արդյունքում ճապոնական տասներկու նավթային կազմակերպություններին 1980թ. հունվարին հաջողվեց համաձայնագիր կնքել Իրանի Ազգային նավթային կորպորացիայի հետ։ Համաձայնագրով նախատեսվում էր Ճապոնիա ներկրել 500 հազար բարել նավթ¹¹, որի դիմաց ճապոնական կողմը պարտավորվում էր գնված նավթը չվաճառել Իրանի նկատմամբ թշնամաբար տրամադրված հինգ պետությունների՝ ԱՄՆ-ին, Հարավաֆրիկյան Հանրապետությանը, Իսրայելին, Եգիպտոսին և Ֆիլիպիններին։ Ավելին, Ճապոնիայի իշխող վերնախավը պատրաստակամություն էր հայտնում շարունակել Բենդեր-Խոմեյնու նավթահամալիրի¹² կառուցումը։ Տոկիոն իր որոշումը հիմնավորում էր այնքանով, որքանով շինարարական աշխատանքները սկսվել էին նախքան Իրանում ամերիկացի աշխատակիցների պատանդ վերցնելը և իրանա-ամերիկյան հարաբերությունների վատթարացումը։ Աշխատանքների շարունակման ուղղությամբ 1980թ. խորհրդարանում հայտարարությամբ հանդես էր եկել անգամ Ճապոնիայի վարչապետ Մ. Օհիրան¹³։

Բոլոր դեպքերում, իրանական հարցի շուրջ ԱՄՆ-ի քաղաքականության ուղեծրից Ճապոնիայի շեղվելու փորձերը հանգեցրեցին ճապոնա-ամերիկյան հարաբերությունների սրմանը։ Դեռ

ավելին. Ճապոնիայի «ինքնուրույն» գործելակերպը մերձավորարևելյան տարածաշրջանում Կարտերի վարչակազմը՝ ի դեմս Մ. Մենսֆիլդի. որակեց որպես յաշնակցային պարտքի ուրացում: Վաշինգտոնը Ճապոնիային պահանջեց միանալ Իրանի դեմ կիրառվող տնտեսական պատժամիջոցներին և հրաժարվել իրանական նավթի գնումից: Տեղի տալով Վաշինգտոնի կիրառած ճնշումներին՝ ճապոնական կառավարությունը 1980թ. ապրիլի 14-ին որոշում ընդունեց հետագայում նավթի ներկրումն Իրանից չավելացնելու. այսինքն՝ 1979թ. մակարդակը պահպանելու ե այդ երկրին նոր փոխառությունների տրամադրումից խուսափելու ուղղությամբ: Ճապոնիայի ղիքորոշման փոփոխությունը էր կարող անպատասխան մնալ Իրանի կողմից, որը 1980թ. ապրիլի երկրորդ կեսին 2,5 դոլարով քարձրացրեց Ճապոնիա արտահանվող նավթի գինը. ինչը 9 դոլարով թանկ էր Սաուդյան Արաբիայից արտահանվող նավթի գնից: Ճապոնական տասներկու եվրոպական երկուր նավթարդյունահանող կազմակերպություններ հրաժարվեցին նոր սահմանված գնով իրանական նավթի գնումից¹⁴: Ապրիլի 21-ին Իրանը որոշեց ամբողջովին ընդհատել նավթի արտահանումը Ճապոնիա¹⁵: Նման իրավիճակում խուսավարման քաղաքականության շարունակումն անհեթեթ գնահատվեց ճապոնական կառավարության կողմից, ուստի 1981թ. մայիսի 18-ին Բրյուսելում՝ Եվրոպայի Տնտեսական Միության (ԵՏՄ) արտաքին գործերի նախարարների խորհրդակցության ժամանակ, Տոկիոն ևս միացավ հակաիրանական տնտեսական պատժամիջոցին: Ավելին, մայիսի 23-ին Տոկիոն որոշում ընդունեց հուլիսի 2-ից, առանց արտաքին առևտրի և արդյունաբերության նախարարության հատուկ թույլտվության, արգելք դնել Իրան արտահանվող տարանցիկ բեռների¹⁶ վրա՝ այդպիսով վերջնականապես խզելով առևտրատնտեսական հարաբերությունները Թեհրանի հետ¹⁷:

Առաջին հայացքից շատ տարօրինակ է թվում, որ Ճապոնիան այդչափ հեշտությամբ հրաժարվեց իրանական նավթից, որն ապահովում էր իր նավթային կարիքների 17%-ը¹⁵, ինչն անշուշտ մեծ ցուցանիշ է: Խնդիրն այն է, որ Տոկիոյի կառավարությունը դեռևս 1973/74թթ. նավթային առաջին ճգնաժամից հետո մշակել էր էներգետիկ քաղաքականություն¹⁸՝ հետևյալ ուղղություններով՝ էներգետիկ աղբյուրների տարբերում, նավթային պահուստարանների ստեղծում և

նավթառքման այլընտրանքային աղբյուրների ապահովում¹⁴։ Ճապոնիայի կառավարությունը 1966-1974թթ. ընթացքում ստեղծեց 45 ճապոնական նավթաղբյուրներով կազմակերպություններ. որոնք յոթենց հետազոտական աշխատանքները ծավալեցին Աֆրիկայում (Նիգերիա, Ջաիբ. Սադազասկար). Հյուսիսային Ամերիկայում (Ալյուսկա, Կանադա, Մեքսիկա¹⁵). Հարավային Ամերիկայում (Պերու, Հոնդուրաս և Կոլումբիա), Հարավ-Արևելյան Ասիայում (հատկապես՝ Ինդոնեզիայում²¹), Չինաստանում²² և ԽՍՀՄ-ում²³։ Հաշվի առնելով Իրանի տնտեսության կախվածության հսկայականը նավթի արտահանումից, պաշտոնական Տոկիոն *կարճատև* պայմանագրեր կնքեց մի շարք նավթաղբյուրներով պետությունների՝ Վենեսուելայի, Ինդոնեզիայի, Քուվեյթի և Կատարի հետ։ Պայմանագիր կնքվեց նաև Սաուդյան Արաբիայի հետ՝ վերջինիցս ներկրվող նավթի քանակն ավելացնելու նպատակով²⁴։

Փաստորեն, մերձավորարևելյան նավթից կախվածության թուլացման նպատակով *էներգետիկ աղբյուրների տարածման* քաղաքականությանն ուղղված քայլերը Տոկիոյին հնարավորություն ընձեռեցին խուսափել նավթային երկրորդ ճգնաժամի ադետալի վնասներից։

Տոկիոյի էներգետիկ քաղաքականության *երկրորդ կարևորագույն ուղղությունը* նավթային պահուստների ստեղծումն էր, որի վերաբերյալ 1975թ. ընդունված օրենքի համաձայն²⁵, հնարավոր տնտեսական ճգնաժամներից խուսափելու համար Ճապոնիան տարեկան 10 օրվա նավթային պաշար պետք է կուտակեր²⁶։ 1980թ. դրությամբ Ճապոնիան արդեն ուներ 105 օրվա նավթային պաշար²⁷, որից յոթնօրյա պաշարը պատկանում էր կառավարական նավթային կազմակերպություններին։ Եվ հենց նավթային պաշարների պահեստավորման քաղաքականության շնորհիվ էր, որ իրանական նավթի ընդհատումը չազդեց Ճապոնիայի տնտեսության վրա։

Էներգետիկ քաղաքականության *երրորդ ուղղությունը* նավթից կախվածությունը թուլացնող վառելիքի այլընտրանքային միջոցների զարգացումն էր²⁸։ Վերանշյալ ուղղության զարգացման ջատագովն էր Ճապոնիայի արտաքին առևտրի և արդյունաբերության վոխնախարար՝ Նաոխիրո Ամայը, որի կարծիքով օգտագործվող նավթի ծավալները *քարածուխով*²⁹ և *ատոմային էներգիայով*

փոխարինելու դեպքում տարեկան 15 մլն տոննայով կկրճատվեր
օգտագործվող նավթի քանակը³⁰:

Այսպիսով, ճապոնիան, հաշվի առնելով 1973/74թթ. ճգնաժամի դառը
փորձը, կառողագրավ համապատասխան քայլեր ձեռնարկել՝ Իրանից
ներկրվող նավթի ծավալների կրճատման կամ ընդհատման հետեանքով
երկրի տնտեսությանը հարուցող մեծ վնասներից խուսափելու և խոշոր
գնացումներից զերծ պահելու ուղղությամբ:

YEVA HARUTYUNYAN

(IOS)

JAPANESE - IRANIAN RELATIONS DURING THE SECOND OIL CRISIS

After the first "oil shock", Japan increased its involvement in the world politics. This was largely prompted by Tokyo's vigorous attempts to diversify its energy fuel trade partners and to gain a hold over the Middle and Near East, which have primary importance for Japan as importers of minerals.

But after the Islamic Revolution in Iran, relations between USA and Iran were deteriorated. These events sharply changed the situation in the Middle East. The USA imposed political, economical and military sanctions against Iran and claimed its allies to join them.

Under these circumstances, Japan stood between alternative: either Japan had to keep its relations with USA, or found ways to protect its economical interests in Iran as Japanese economy depended on oil export, especially, 17 % of which was exported from Iran.

That's why Japanese ruling circles didn't hesitate to express its own official position on American-Iranian relations trying to gain time and make use of this situation. Due to Japanese flexible policy, Tokyo joined Iranian sanctions only in 1981.

It should be mentioned that Iranian embargo didn't have great influence on Japanese economy due to Japanese energy program, which Tokyo adopted after the first "oil shock". This energy program consists of the following directions: safely oil support, making oil reserves and developing alternative sources.

Eventually, Japan, due to the efforts which have been based on previous experiences of 1973-1974 fuel and energy crisis, could do some steps for the avoidance of economical shock in their country.

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Սյս մասին մանրամասն տես Հարությունյան Ե., Ճապոնիայի քաղաքականությունը մերժավորաբնույթի որոշ երկրների նկատմամբ 1973թ. նավթային ճգնաժամի ընթացքում. Մերժավոր Արևելք. հոդվածների ժողովածու. Վ. Եր., 2008, էջ 87:
2. О Токийском совещании «Семерки», ТАСС. БПИ N 139, 19.07.1979, с. 13.
3. Հովհաննիսյան Ն. Հ., Իրան, Այաթոլլահ Խոմենիի դարաշրջանը, Եր., 2004, էջ 51:
4. ԱՄՆ ՄԱ-ն հայտարարեց իր "կենսական շահերի" տարածաշրջան և կայունության հաստատելու նպատակով ՆԱՏՈ-ի շրջանակներում շարժական հարվածային ուժեր տեղակայել: Օդային հարվածի գլխավոր նպատակը լինելու էր 77 ռեակտիվ կործանիչ "F-14" տիպի ինքնաթիռների և "Ֆենիքս" (Fenix) տեսակի հրթիռների ոչնչացումը, որոնք Միացյալ Նահանգները վաճառել էին Իրանին դեռևս շահի գահակալության տարիներին: Ավելին, Սպիտակ տունը, ելնելով Միացյալ Նահանգների "անվտանգության նկատառումներից", Սաուդյան Արաբիայի, Օմանի, Հյուսիսային Եմենի, Սոմալիի, Քենիայի, Իսրայելի ու Եգիպտոսի համար ռազմական օգնության ծրագրեր էր նախատեսում: Սյս մասին տես Հարությունյան Ա. Ա., ԱՄՆ-ի վարած քաղաքականությունը Լիբանանի երկրորդ քաղաքացիական պատերազմի և ճգնաժամի ընթացքում (1975-1991թթ.), Եր., 2008, էջ 96; Бьюкен Д., США изучает варианты новой роли в Персидском заливе, ТАСС. БПИ N 136, 16.07.1979, с. 40. Ավելին, Վաշինգտոնը հայտարարել էր, որ ամերիկյան նավատորմը հարկ եղած ժամանակ կշրջափակի Հորմուզի նեղուցը, որի միջոցով Իրանի նավթն արտահանվում էր այլ երկրներ: Սյս մասին տես Журнал «Тайм» о конфликте между США и Ираном, ТАСС. БПИ N 234, 3.12.1979, с. 10.
5. Ճապոնիայի նավթային պահանջարկի 99%-ն ապահովվում է առաքման միջոցով, որի ամխափան իրականացման համար վերջինս դիմեց «պաշարների դիվանագիտություն» քաղաքականությանը, որը երկարաժամկետ նավթային պաշարների անխափան առաքման նպատակ էր հետապնդում: Սյս մասին տես Стрельцов Ю. Д., Азиатские аспекты государственной политики Японии в сфере энергоснабжения, Глобальные вызовы-японский ответ, М., 2008, с. 204.
6. Рождественская Л. С., Внешнеполитические связи Исламской республики Иран с развитыми капиталистическими странами, Иран: История и современность, Св. Статей, М., 1983, с. 174.
7. Հատկանշական է այն փաստը, որ սկզբնական շրջանում ԱՄՆ-ի դաշնակիցների մեծ մասը չեզոք դիրք էին զբաղեցնում և չէին ցանկանում միանալ պատժամիջոցներին: Դաշնակիցների նմանօրինակ մոտեցման վերաբերյալ Ջ. Կարտերի օգնականներից մեկն ասել էր, որ նախագահը հիասթափված է, բայց զարմացած չէ այն բանից, որ ԱՄՆ-ի դաշնակիցները չեն ցանկանում միանալ Իրանի դեմ իրականացվող պատժամիջոցներին: Դաշնակիցների նմանօրինակ դիրքորոշումը պայմանավորված էր նրանով, որ արաբական աշխարհի պահպանողական որոշ իշխանություններ, չնայած նրան, որ չէին ընդունում Իրանի կողմից ԱՄՆ-ի նկատմամբ իրականացվող գործողությունները (հատկապես՝ ամերիկյան դեսպանատան աշխատակիցների պատանդ վերցնելը), սակայն լռում էին այդ մասին՝ վախենալով վատթարացնել իրենց հարաբերություններն Իրանի

հետ, իսկ մյուս պետություններն էլ (մասնավորապես՝ Եգիպտոսը, Սաուդյան Արաբիան, Քուվեյթը) մտավախություն ունեն, որ Միացյալ Նահանգների գործողությունները խրախուսելու դեպքում, վերջիններս իրենց մավերը կռտարկեն Պարսից ծոց, ինչն ավելի կարի հակամարտության տրամադրություններն իրենց երկրի ներսում և կնպաստի իսլամական հեղափոխության տարածմանը։ Այս մասին տե՛ս Cleveland William L., A History of The Modern Middle East. Boulder: Westview Press, 1994, p. 115; Журнал «Тайм» о конфликте между США и Ираном, ТАСС. БПН N 234, 3.12.1979, с. 9.

8. Մինչ այդ ԱՄՆ Իրանից գնում էր 1 օրում 900 հազար բարել մավթ, որը կազմում էր ԱՄՆ առաքվող մավթի 9%-ը։ Այս մասին տե՛ս Հովհաննիսյան Ն. Հ., նշվ. աշխ., էջ 49։
9. Դա ճապոնիայի պատմության ընթացքում առաջին դեպքն էր, երբ ճապոնական կազմակերպությունը միջնորդ էր հանդիսանում մավթ վաճառելու հարցում։ Այս մասին տե՛ս Богатуров А. Д., Японская дипломатия в борьбе за источники энергетического сырья (1970-1980-гг.), М., 1988, с. 124.
10. Նույն տեղում, էջ 125։
11. Рождественская Д. С., նշվ. աշխ., էջ 182։
12. Նախքան Իրանի Իսլամական հեղափոխությունը, վերոնշյալ մավթահամալիրն անվանվում էին Բենդեր-Շապուրեյի։
13. Богатуров А. Д., նշվ. աշխ., էջ 126։
14. Ընդհանուր առմամբ այս կազմակերպություններն իրար հետ միասին 1 օրվա ընթացքում գնում էին 750-800 հազար բարել մավթ։ Այս մասին տե՛ս Рождественская Д. С., նշվ. աշխ., էջ 178։
15. Богатуров А. Д., նշվ. աշխ., էջ 127։
16. Վերոնշյալ որոշումը չէր տարածվում դեղորայքների և մթերքների վրա։
17. Богатуров А. Д., նշվ. աշխ., էջ 128։
18. Ульяновцев С. С., Энергетика Японии: экономические проблемы развития, М., 1981, с. 110; Богатуров А. Д., նշվ. աշխ., էջ 122։ Տարբեր տվյալներ գոյություն ունեն 1979թ. դրությամբ Իրանից Տոկիո առաքվող մավթի քանակի վերաբերյալ, որոնք տատանվում են 11-17%-ի սահմաններում։
19. Ульяновцев С. С., նշվ. աշխ., էջ 110։
20. Նույն տեղում, էջ 103։
21. Նախատեսվում էր Մեքսիկայից ճապոնիա ներկրել 20.000-30.000 բարել 1 օրում, որի դիմաց ճապոնիան պարտավորվել էր 1 մլրդ 285 մլն ԱՄՆ դոլարի վարկ տրամադրել Մեքսիկային։ Այս մասին տե՛ս Кучко В., Энергетические проблемы Японии, ТАСС. БПН N 129, 05.07.1979, с. 31.
22. Ճապոնիան Ինդոնեզիայից 1978թ. ներկրել էր իր մավթային պահանջարկի 12%-ը, որի դիմաց տրամադրել էր վերջինիս 160 մլն ԱՄՆ դոլարի վարկ՝ ճապոնական կազմակերպությունների կողմից մավթի հետազոտական աշխատանքների իրականացման համար։ Այս մասին տե՛ս Кучко В., Энергетические проблемы Японии, ТАСС. БПН N 129, 05.07.1979, с. 32.
23. Տոկիոն դիվանագիտական հարաբերություններ հաստատեց Պեկինի հետ միայն այն բանից հետո, երբ ԱՄՆ 1970-ականների սկզբին սկսեց մերձենալ Չինաստանի հետ։ Տոկիոյի և Պեկինի պաշտոնական հարաբերությունների սկիզբ հանդիսացավ

- 1978թ. սգոստոսի 12-ին կնքած խաղաղության և բարեկամության պայմանագիրը: Այս մասին տես Ալևեյ Ք. III -А., Внешняя политика Японии и 70-х- начале 80-х годов, М., 1986, с. 237
24. Кучко В., Энергетические проблемы Японии, ТАСС. БПИ N 129, 05.07.1979, с. 31.
 25. Ըստ այդ պայմանագրի՝ Սառոյան Արարիայից Ճապոնիս պետք է առաքվեր մեկ օրում 600 հազար բարել նավթի փոխարեն 1 մլն 400 հազար բարել նավթ: Այս մասին տես Богатуров А. А., Եզվ. աշխ., էջ 129; Ульяничев С. С., Եզվ. աշխ., էջ 114
 26. 石油の供給の不足を克服する方策, 27.12.1975. (Օրենք նավթային պահուստի ապահովման վերաբերյալ, 27.12.1975): Այս մասին տես <http://www.law.c-eov.go.jp/cv1-bin/indexsearch.cgi>
 27. Այսօր Տոկիոն իր վերգետնյա և ստորգետնյա պահեստներում ունի մոտ 600 մլն բարել նավթ, որը համարժեք է 172 օր սպառմանը: Այս քաղաքականությունն ուղղված էր թուլացնելու կախվածությունը համաշխարհային նավթային շուկայի գնային տատանումներից: Այս մասին տես Носова И. А., Энергетическая дипломатия Японии, Ежегодник, Япония 2004-2005, М., 2005, с. 88.
 28. Ըստ որոշ աղբյուրների՝ 1980թ. դրությամբ Ճապոնիան ուներ 95 օրվա նավթային պաշար: Այս մասին տես Богатуров А. А., Եզվ. աշխ., էջ 129:
 29. Кучко В., Энергетические проблемы Японии, ТАСС. БПИ N 129, 05.07.1979, с. 34.
 30. Զարածուխը Ճապոնիս էր առաքվում մեծամասամբ ԱՄՆ-ից՝ համաձայն վերջինիս հետ 1969թ. կնքած պայմանագրի: Ըստ այդ պայմանագրի՝ ԱՄՆ պարտավորվում էր 13 տարվա ընթացքում Ավստրալիայից Ճապոնիա ներմուծել 85 մլն. տոնն քարածուխ: Սկսած 1980թ.-ից՝ Ճապոնիան քարածուխ էր առաքում նաև Չինաստանից՝ վերջինիս տրամադրելով 200 մլն ԱՄՆ դոլարի փոխառություն՝ Եամսի և Հեբեյի քարածխի հանքավայրերում հետազոտական աշխատանքներ իրականացնելու նպատակով: Այս մասին տես Ульяничев С. С., Եզվ. աշխ., էջ 116; Богатуров А. А., Եզվ. աշխ., էջ 172:
 31. 1979թ. ճապոնական կառավարությունը 12 մլրդ դոլար էր հատկացրել ատոմային էներգիայի զարգացման նպատակով: Հատկանշական է այն փաստը, որ 1978/79թթ. դրությամբ երկրում արդեն գործում էին 19 ատոմաէլեկտրակայաններ (ԱԷԿ), որոնց ընդհանուր հզորությունը 12,6 մլն կՎտ էր: Տոկիոն պլանավորում էր մինչև 1985թ. ավելացնել ԱԷԿ-ների քանակը 5,4%-ով: Այս մասին տես Ульяничев С. С., Եզվ. աշխ., էջ 111; Западная печать о энергетическом кризисе, ТАСС. БПИ N 160, 17.08.1979, с. 16.